

Danilo Kecić

VAJDASÁGI NŐK A FORRADALMI ÉS MUNKÁSMOZGALOMBAN A FORRADALOM ELŐESTÉJÉN

A Jugoszláv Királyság ellen indított fasiszta támadása előtti években az illegálisban dolgozó Jugoszláv Kommunista Párt konszolidálódott, megerősítette befolyását a munkásosztály, a szakszervezetek, a haladó szellemű fiatalok és a széles néptömegek körében. A munkásosztály és az agrárproletárok létérdekeiért, a nemzeti egyenjogúságért, az ország demokratikus átalakításáért és szövetségi alapokon történő felépítéséért, a kenyérért és szabadságért harcolva, a háború ellen küzdve a JKP, Tito elvtárs vezetésével, a forradalmi mozgalom lényegét tette meg tevékenysége céljául és ezzel az elnyomott társadalmi rétegek, a jogfosztott népek érdekeinek igazi képviselőjévé vált. Ebben a sokrétű tevékenységében a párt a forradalom előestéjén a korábbinál sokkal nagyobb figyelmet szentelt a nők körében kifejtett aktivitásnak, igen fontos feladatként tüntetve fel ezt a párt munkájában. A párt tehát kitartóan és szisztematikusan sikraszállt a nők tömeges bekapcsolódásáért az Antifasiszta Népfrontba, a haladó ifjúság, a szakszervezetek és egyéb szervezeti formák munkájába az olyan politikai, gazdasági, kulturális és más célok kiharcolása érdekében, amelyek azokban az években időszerűek voltak a társadalomban. A különféle tevékenységek révén, amelyeket a kommunista párt vezetésével folytattak a munkásosztály és a néptömegek, mind több munkásnő, hivatalnoknő és más alkalmazott kapcsolódott be a mozgalomba. Ezekben az akciókban edződtek azok a női káderek, akik révén a párt is kifejtette, sőt megerősítette hatását a dolgozó nők körében.

Abban az időben a párt kis létszámú volt, de néhány ezer tagja révén az országban, illetve néhány száz tagja révén Vajdaságban mind érezhetőbben jelen volt valamennyi társadalmi struktúrában, a nemzetek és nemzetiségek soraiban, részt vett a munkásosztály jelentős politikai és gazdasági megmozdulásaiban, az egyetemi, a falusi és a középiskolás ifjúság akcióiban. Ily módon a rendszer hatalmi szerveinek a párt vezető szervei és tagjai ellen irányuló mind gyakoribb leszámolások ellenére is a párt és a JKISZ tovább erősítette hatását a nők között is. A kommunisták – igaz, néha sikertelenül – harcoltak a feminista vagy reformista felfogások ellen a nők helyét és szerepét illetően a társadalomban, az ország politikai és gazdasági életében, miközben arra törekedtek, hogy a nőket tartósan megnyerjék a forradalmi, demokratikus mozgalom ügyének.

Szociális struktúra, foglalkoztatottság és a nők helyzete Vajdaságban

A második világháborút megelőző években Vajdaságnak körülbelül 1 670 000 lakosa volt. Ebből mintegy 528 000 volt a szerbek száma, 120 000 horvát, 413 000 magyar, 343 000 német, 67 000 cseh és szlovák, 78 000 román, 21 000 zsidó, 12 000 ruszin, valamint cigány és egyéb nemzetiségű lakos élt tartományunkban. A nők száma 800 000 volt. Több mint 1 250 000 személy, vagyis a lakosság 80 százaléka a mezőgazdaságból élt. Negyedmillió volt a mezőgazdaságban foglalkoztatott férfiak és 150 000 a nők száma, eltartott családtagjaik száma pedig 276 ezerre tehető. A 699 ipari vállalatban és a mintegy 35 000 kisipari műhelyben 1938-ban 118 593 munkást és munkásnőt foglalkoztattak, több mint 50 ezren pedig munka nélkül voltak. Az említett évben tehát a foglalkoztatott és a munkanélküli munkások és munkásnők száma 168 593 volt. Családjaikban 338 ezer eltartott személy élt. A fenti adatokból láthatjuk, hogy több mint 1 180 000 személy élt, illetve tartotta fenn magát mezőgazdasági, ipari és kisipari munkából, más szóval Vajdaság lakosságának 4/5 része proletár volt és bérmunkából élt. A Vajdasági Központi Munkásbiztosító Hivatal adatai szerint (Szerémség egyes körzeteit kivéve) 1937-ben 81 196 nő volt munkaviszonyban és biztosítva. Közülük 60 013 bérmunkás volt, 12 090 cseléd, 7951 kézműipari és ipari munkásnő, 1142 pedig inas. Mindezeknek a családjában 179 736 eltartott női családtagot tartottak nyilván, ami az alkalmaztatásban levőkkel együtt 260 932 személyt jelent. Ha ehhez hozzáadjuk a mintegy 100 000 nem biztosított, csak ideny munkában dolgozó nőt és a még ennyi eltartott női családtagot, kitűnik, hogy Vajdaságban az idő tájt 450 000 munkásnő és eltartott női családtag volt.

Az 1935 és 1938 közötti időszakban a körzeti munkásbiztosító hivatalokban az alábbi számú munkaviszonyban levő és szociális biztosítást élvező személyt tartották nyilván:

1935.	1936.	1937.	1938.
81 560	90 312	106 156	112 448

A szociális biztosítást élvezők közül 1937-ben 75 124 (70,8%) férfi és 31 032 (27,57%) nő volt, míg 1938-ban 81 417 (72,43%) férfi és 310 031 (27,57%) volt a női munkaerő. Legtöbb nő a textiliparban dolgozott, 1937-ben például 6280, egy évvel később pedig 6149. A cipőgyárak 1937-ben 3187 nőt, 1938-ban 3052 nőt foglalkoztattak. 1937-ben a téglá- és cserépgyárakban 1934 nő, 1938-ban pedig 1687 nő dolgozott. Csak valamivel kevesebb, mintegy 1610 nő dolgozott ezekben az években a kereskedelemben. Körülbelül 900 nőt foglalkoztatott a vendéglátóipar, 750 pedig az ital- és élelmiszeriparban dolgozott. A fémiparban, az öntödékben és a fémfeldolgozó kisiparban körülbelül 700 nő volt alkalmazásban. Ugyanennyi dolgozott az erdőgazdasági és fafeldolgozó szakmákban. A dohányipar 500, a nyomdaipar pedig 400 nőnek adott munkát. A többi gazdasági ágazatban jóval kisebb számú szociális biztosítást élvező nő dolgozott. A mezőgazdasági munkások és munkásnők nem élhettek

az 1922 februárjában elfogadott munkásvédelmi törvényből sem pedig az 1922 májusában meghozott szociális biztosításról szóló törvényből eredő jogaikkal. Ebből adódóan a mezőgazdasági munkásokat, de még inkább a munkásnőket csak idénymunkára, egy-két hónapra alkalmazták, egészségügyi és szociális biztosítás nélkül, s ez a réteg igen súlyos anyagi gondokkal küszködött.

Egészében szemlélve megállapíthatjuk, hogy a nők legtöbbször szakképzetlen, nehezebben jutott munkához, ha pedig igen, akkor is a férfi munkaerőnek jelentett konkurrenciát. A munkaadók ugyanis gyakran szívesebben alkalmaztak nőket, mert a női munkaerőt másképpen kezelhették: jobban kihasználták, s ugyanakkor kevesebbet fizettek. Jugoszláviában 1937 nyarán 671 646 munkaviszonyban levő és szociális biztosítást élvező személy volt, ennek 70,80 százaléka férfi, 29,20 százaléka pedig nő volt. Vajdaságban 1938-ban a szociális biztosítást élvezők 72,43 százaléka férfi, 27,57 százaléka nő volt, vagyis a vajdasági mintegy két százalékkal maradt el az országos átlag mögött. A fejlett országokhoz viszonyítva, mint például Franciaország, ahol az alkalmazottak 37 százaléka nő volt, Jugoszlávia és még inkább Vajdaság jócskán lemaradt a női munkaerő foglalkoztatását tekintve. A statisztikai adatok szerint 1914-ben Vajdaságban száz munkásra 17, 1937-ben 31 munkásnő jutott. Ezek, valamint az 1928. és 1936. év közötti időszakra vonatkozó adatok is azt bizonyítják, hogy a század első évtizedeiben folyamatosan nőtt a munkásnők száma.

A már említett adatok szerint 1928-ban az össz foglalkoztatott 22,1 százaléka, 1936-ban 27,5 százaléka nő volt. Az egyes években ez a százalékarány a következő volt:

év:	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.	1936.
%:	22,1	22,8	23,8	25,1	26,1	26,9	27,5	28,0	27,3

A felsorolt adatokból az állapítható meg, hogy a női munkaerő száma legnagyobb ütemben a nagy világgazdasági válság idején nőtt (1929–1933), amikor nagyszámú férfi munkaerőt bocsátottak el, mert sok ipari vállalat beszüntette a munkát vagy lényegesen csökkentette termelését. Ebben az időszakban Jugoszláviában körülbelül 100 000 férfit bocsátottak el munkahelyéről, az olcsóbb munkaerő miatt pedig több nőt alkalmaztak, bár tény, hogy mintegy 10 000 nő is munka nélkül maradt.

Az új női munkaerő foglalkoztatásának növelésével a gazdasági válság éveiben 150 ezerről 550 ezerre nőtt a munkanélküliek száma (nem számolva a bányászokat a mezőgazdasági munkásokat). Mindezt a bérek nagyarányú csökkenése kísérte, különösen pedig a nők munkabére csappant meg. Nehéz lenne mindennek, egyebek között a reális keresetek csökkenésének következményeit értékelni, de bizonyos fokig megvilágíthatjuk a kérdést, ha tudjuk, hogy a női munkaerőt abban az időben 20–40 százalékkal gyengébben fizették, mint a férfiakat, vagyis átlagban 27,5 százalékkal, valamint, hogy az átlagbérek Vajdaságban 1930-tól 1936-ig alaposan csökkentek. Az 1930. évi 26,56 dinárról 21,66 dinárra 1936-ban.

Egyes források szerint a munkatermelékenység a bányászatban és faiparban 1930-tól 1934-ig 54 százalékkal nőtt, míg a munkásosztály jövedelme 30 száza-

lékkal csökkent. A munkásnők helyzete sokkal kedvezőtlenebb volt, mint a munkásoké. A munkaviszonyban lévő nők több mint háromnegyede szakképzetlen volt. A háború előtti években a 160 000 nyilvántartott szakképzett munkás között mindössze 23 000 nő volt, vagyis a foglalkoztatottak alig egyhatede. A munkásnők szervezettsége is alacsonyabb fokú volt, ezért könnyebben elbocsáthatták és még olcsóbb munkaerővel cserélhették fel őket. A dolgozó nőket munkaadóik a lehető legnagyobb mértékben kihasználták, s emellett a családban és a társadalomban is alárendelt helyzetben maradtak. Ők nemcsak a gyárban, műhelyben, a mezőn és másutt dolgoztak, 8, sőt olykor 16 órát is naponta, minimális bérért, hanem otthon is, különösen a családos nők, akik háztartást vezettek, elvégezték a mindennapi házi munkát és gondoskodtak gyerekeikről (akikből szabály szerint legtöbb a proletárcsaládokban volt). Ilyképpen a munkásnők egyaránt a tőke és a család rabszolgái voltak. A nőknek nem volt szavazati joga sem, vagyis nem választhattak és nem választhatták őket a képviselői testületekbe. Nő nem lehetett bíró, míg a tanítónők az 1929. december 5-én hozott népiskolákról szóló törvény értelmében csak tanítóhoz mehettek férjhez, ellenkező esetben elveszítették állásukat. Az 1938. évi pénzügyi törvény ezt némileg módosította: a tanítónő állásban maradhatott, ha tanítóhoz, szabad foglalkozású személyhez, vagy hivatalnokhoz ment férjhez, de ők is és a hivatalnoknők is kevesebb fizetést kaptak, mint a férfi tanítók vagy akár hajadon társnők. Az elmondottak is rávilágítanak a nők rendkívül kedvezőtlen, egyenlőtlen társadalmi és politikai helyzetére.

A munkásnők azonban, bár osztálytudatuk nem volt magas szinten és szervezettségük sem volt kielégítő, számarányuknak megfelelően, a munkásokkal együtt, kiatartóan küzdöttek nehéz anyagi helyzetük javításáért, különösen azt követelve, hogy ugyanazért a munkáért ugyanazt a bért kapják, mint a férfiak. Ezzel meggátolták a munkaadókat abban, hogy a nagy női munkaerő-kínálatot kihasználva csökkentseék a férfiak munkabéret is.

Hivatalos statisztikai adatok szerint a harmincas évek közepén a munkásnők mindössze 7,5 százaléka keresett annyit, hogy azzal fedezhette létköltségeit, míg a munkásnők 92,5 százaléka annyit sem keresett, amennyi a létminimumhoz kellett. Más szóval a munkásnők nagy többsége általános nincstelenségben és szegénységben élt.

Mindennek az volt a szomorú következménye, hogy a munkásnők körében rendkívül gyakori volt az ún. „proletárbetegség”, a tuberkulózis, és alig tíz évi nehéz munka után egészségük megromlott, erőlétük megcsappant, s viszonylag fiatalon meghaltak.

Egy vajdasági pártdokumentum rámutatva az emancipáció lehetőségeire, a szociális és politikai alárendeltség, jogfosztottság megszüntetésére mind a családban, mind a társadalomban és a nők rendkívüli kedvezőtlen helyzetére a következőket állapítja meg:

„A családi tűzhelytől elszakított munkásnő szörnyű helyzete és a kényszer, hogy maga gazdálkodjon, miközben mint munkaerőt és mint nőt is kihasználják, valamennyi nőt arra kell hogy ösztönözze, hogy megpróbáljon helyzetén javítani. Helyzetén pedig nem különféle fasiszta és reakciós módszerekkel, nem a családi tűzhelyhez való visszatéréssel fog változtatni, hanem a szak-

szervezeti mozgalomba való bekapcsolódással, ahol bátran és kitartóan harcolhat a nagyobb darab kenyérért, a nagyobb bérért, a nyolcórás munkaidőért és a szabad szakszervezeti tevékenységért. És így a férfival, az elvtárssal vállvetve küzdhet a nő, nem lesz többé a munkás számára piszkos konkurrencia, hanem kiegészíti és erősíti a munkásosztály egységét, mert a nők nélkül nincs egység a munkásság soraiban, egység nélkül pedig nem harcolhatja ki győzelmét a munkásosztály sem.”

A nők társadalmi szervezethez

A munkásmozgalom már a múlt század hetvenes éveitől kezdve, az első szocialisták és munkásegyletek tevékenységétől a szociáldemokrata perióduson keresztül, különösen pedig később, a kommunista párt legális tevékenysége idején, amikor a szakszervezetek és ifjúsági szervezetek is szabadon működtek, majd később, amikor a JKP Tito elvtárs vezetésével konszolidálódott, mindig is nagy figyelmet tanúsított a munkásnők és általában a nők problémái iránt.

A pártmunkának ez a területe tehát mindig a fontosabb tevékenységek között szerepelt, bár nem volt mindig egyaránt sikeres is. Jelentős fordulatot ért el ezen a téren a harmincas évek végén, amikor a kis létszámú és jelentéktelen szervezetből erős politikai tényezővé fejlődött a munkásosztály és a parasztság, a haladó értelmiség élcspataként sikeresen kivette részét a mindennapi gazdasági és politikai harcból, a fasiszmus és a háború elleni, valamint a népek és a nemek igazi egyenjogúságáért és az ország föderatív alapokon történő átszervezéséért folyó küzdelemből.

Ilyen jellegű tevékenységével a párt kiterjesztette befolyását valamennyi társadalmi és nemzeti struktúrában, nem kevésbé a munkásnők és általában a nők között is.

Az illegális nehéz körülményei között tevékenykedve, a rezsim állandó terrorja közepette a Jugoszláv Kommunista Párt továbbra is viszonylag kis létszámú maradt a konszolidáció és a munkásság, a néptömegek között kifejtett eredményes akciói után is. Vajdaságban a kommunista párt 1936-ban körülbelül 300 tagot számlált. Később, 1940 második felében, a VI. tartományi pártértekezlet idején a vajdasági párt 25 városi és 35 falusi alapszervezetében 650 kommunista tevékenykedett. A tagság 50 százaléka munkás volt, 40 százaléka mezőgazdasági munkás vagy kisparaszt és 10 százaléka értelmiségi. Ugyanebben az időben a vajdasági kommunisták között 200 magyar nemzetiiségű volt, vagyis a tagság körülbelül 30 százaléka. A párt munkáját a JKP Vajdasági Tartományi Bizottsága mellett még hat kerületi, 15 járási és 14 helyi bizottság irányította.

A párt soraiban mindig volt bizonyos számú nő, legtöbb a JKP legális tevékenységének idején, 1919–1920 között a mintegy 15 000 tagot számláló hatvan pártszervezetben körülbelül 2000 kommunista nő volt. Újvidéken, Nagybecskerekén (Zrenjaninban) és Pancsován külön női kommunista szervezetek is működtek, közel ezer nőtaggal.

Az illegalitásba vonulás nehéz körülményei közepette, amikor a rendszer és közbiztonság megvédésére hozott törvénnyel végérvényesen betiltották a kommunista párt működését, a szörnyű fehérterror következményeképp alig ezer tagja maradt a pártnak az 1920-as évi mintegy 70 000 tagból. A még működő pártszervezetekből is hiányzott az akcióegység. Ekkor a párt alig néhány nőtagot számlált. A terror Vajdaságban volt a legerősebb. A pártnak 1923-ban csak 41 tagja volt, s közülük mindössze egy volt nő.

Még a harmincas évek derekán is, amikor a pártnak már 300 tagja volt Vajdaságban, rendkívül kevés volt a nőtag. 1940 végén – a pártnak a munkásság, parasztság és értelmiség soraiban kifejtett élénkebb tevékenysége ellenére –, a JKP-nek Vajdaságban 650 tagja volt, s ezek között 31 nő, vagyis a tagság alig öt százaléka. Ez az arány egy százalékkal kisebb, mint az országos átlag a női párttagok számát tekintve.

Valamivel számottevőbb volt a lányok aktivitása, illetve száma az illegálisan működő JKISZ-ben. A szervezet feloszlata után (1934–1937), sor került a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség felújítására, konszolidálására és élénk politikai tevékenységére. Az újjászervezett JKISZ-szervezeteket Vajdaságban 1938-ban a JKISZ tartományi komissziója, később pedig tartományi bizottsága irányította. A komisszióknak tagjai voltak Sonja Marinković és Gordana Ivačković egyetemisták, a tartományi bizottságnak pedig Gordana Ivačković, majd később (1944 közepétől) Jelisaveta Petrov Beba is. A JKISZ helyi bizottságaiban 20 fiatal nőtag dolgozott, így például Molnár Etelka, Vera Pavlović, Sóti Mária, Ivanka Glavaški, Ljubica Vukov, Jovanka Dobrosavljev, Olga Ubavić, Lukrecija Ankucić, Jelena Varjaški, Anđa Jovanović, Ljubica Milić, Anka Dubajić, Wohl Lola, Marija Andrić, Reckecki Erzsébet, Milena Mladenović, Draginja Nikšić, Milica Kekezović és mások. A JKISZ kerületi bizottságainak megalakítása után (1940 vége) is voltak fiatal nőtagjai a bizottságoknak. Így Olga Radišić, Jelisaveta Petrov Beba és Lidija Aldan (a JKISZ délbánáni kerületi bizottságának tagjai), Sulman Rózsa és Fejős Klára (JKISZ észak-bánáni kerületi bizottsága), Stanka Munčan és Rosa Vilić Nada (JKISZ szerémségi kerületi bizottsága). Rövid időn belül nagyszámú városi és falusi szervezetet aktivizáltak (a régi falusi, egyetemista és középiskolai ifjúsági szervezeteket), de újakat is alakítottak, s ezek soraiban egyre eredményesebben tevékenykedett a JKISZ. Több művelődési, eszmei-politikai és gazdasági akciót, rendezvényt szerveznek. A munkásfiatalok, parasztfiatalok és az egyetemista ifjúság egyre gyakrabban szervez sztrájkokat. Ezekben pedig mind nagyobb számban képviseltetik magukat a lányok is.

A JKISZ tevékenységét 1940-ben a tartományi bizottság, 14 helyi bizottság és 6 megbízott kirendeltség irányította. A szervezeteknek 110 illegális fiatal férfi- és nőtagja volt. A tagság 50 százaléka a munkásság, 50 százaléka pedig a falusi ifjúsági és értelmiség köréből toborzódott. A munkás, paraszt és értelmiségi fiatalok félillegális bizottságaiban, szervezeteiben 450 fiatal tevékenykedett aktívan. A JKISZ szervezetei részt vettek és nagy hatással voltak hatvan városi legális egyesület munkájára és kapcsolatot tartottak, sőt dűntően befolyásolták 50 faluban a legális egyesületek tevékenységét. Ily módon a JKISZ mintegy 1600 fiatalra gyakorolt eszmei hatást. Vajdaságban, 1940-ben a JKISZ

már az illegális, félillegális és legális szervezetek munkájába bekapcsolódva 2100 tagot számlál. Mivel a fennmaradt dokumentumokból nem lehet pontosan megállapítani, hogy hány nőtagja volt a JKISZ szervezeteinek, csak feltételezhetjük, hogy számuk néhány százra tehető. Eszmei-politikai hatásuk azonban jelen volt, és jelentős is volt a vajdasági fiatalok minden nemzeti és szociális struktúrájában, különösen 1940-ben és 1941-ben.

A haladó, forradalmi demokratikus és antifasiszta ifjúság művelődési és gazdasági mozgalmának különböző szervezeteiben (1936–1937) körülbelül 2000 fiatal működött. Ebben a tagságban 200 fiatal nő is volt, akik tagjai, szimpatizánsai, munkatársai voltak a JKP-nek, vagy a JKISZ-nek, később pedig aktív részesei a népfelzabardító háborúnak és a szocialista forradalomnak. A női tagság egy része, mint pl. Sulman Rózsa, Böhm Lili, Stojanka Arsenov, Vera Gucunja és mások, a JKP és JKISZ későbbi kiemelkedő tagjai, aktívan tevékenykedtek Bánát több helyi és körzeti bizottságában. A lányok főleg a művelődési-oktatási tevékenységben, rendezvények szervezésében és a Naš život, valamint a Naša Knjižica című lap terjesztésében jeleskedtek. Ez utóbbi főleg a faluhoz és a falusi fiatalokhoz szólt. Aktívan kivették részüket az élőújságok és faliújságok előkészítéséből, előadásokat tartottak, ifjúsági esteket és hasonlókat szerveztek.

Mivel a haladó, forradalmi, demokratikus antifasiszta mozgalmat betiltották (1937. október 28-án), így a legtöbb fiatal nő és lány más szervezeti formák munkájába kapcsolódott be, különféle egyesületekbe, mint például a Fruška Gora Egyesületbe, ahol az ifjúkommunistáknak volt vezető szerepük.

Nagyobb számú lány a háborút megelőzően a haladó egyetemi ifjúság munkájába kapcsolódott be a Belgrádi Egyetemen, a Szabadkai Jogi Karon, a Zágrábi Egyetemen és másutt, például a Belgrádban működő Vajdasági Akadémiai Asztaltársaság, a Zágrábban működő Vajdasági Mihajlo Polit Desančić Akadémiai Klub, a Szabadkai Jogi Karon működő Akadémiai Szövetség tevékenységébe, továbbá a Bólyai Farkas Egyetemista Társulatba, a magyar egyetemisták kultúregyesületébe a Zágrábi Egyetemen, valamint az egyetemisták helyi egyesületeibe Újvidéken, Pancsován, Becskereken, (Zrenjanin), Sremska Mitrovicán és a Studentska Maticában Újvidéken, amelynek elnöke egy ideig Sonja Marinković, az Erdészeti Kar hallgatója volt. Forradalmi, antifasiszta és demokratikus tevékenysége miatt több tucat egyetemista lányt letartóztattak, vizsgálati fogságba helyeztek, mint Vera Gucunját, Bosa Miličevićet, Papp Karijo Valériát, Sonja Marinkovićot és másokat. Egyesek (Bosa Miličević) a fehérterror áldozatai lettek.

A háború előtti években egyre intenzívebb, tömegesebb és jelentősebb lett a középiskolai ifjúság tevékenysége, mozgalma. A mozgalomban különösen a verseci, az újvidéki, a becskerekai, a kikindai, a zombori, a szabadkai és a rumai középiskolás lányok tűntek ki aktivitásukkal. Említésre méltó Olga Radišić, Stanka Muncan, Lidija Aldan, Slobodanka Acigan, Bosán Magda, Fejős Klára, Draginja Nikšić, Szekicki Katica, Dragica Ranisavljević, Milica Grujić, Plemenka Polovina, Dragica Dinjaški, Klein Edit, Olga Ubavić és Ljubica Vukov neve. A különböző tevékenységi formák révén (képzőművészet, drámai szakkör, faliújság-készítés, élőújság-szervezés, sportrendezvények és versenyek

megszervezése stb.) eszmei képzésben is részesítették a fiatalokat. Smilja Gergeš, Mara Kriznar és Elizabeta Majer a verseci Novi srednjoškola (Új középiskola) című diáklap szerkesztőségében dolgoztak 1937 és 1940 között. A lapot közösen készítették a verseci és belgrádi haladó szellemű középiskolások. Mivel a lapot nemcsak Versecen és Vajdaságban, hanem Belgrádban és Szerbiában is terjesztették, terjesztésében részt vett nagyobb számú lány is. Hasonló volt a helyzet a Srednjoškolski almanah (Középiskolai évkönyv) című lap készítésével és terjesztésével is, amely 1939 és 1940-ben jelent meg Versecen. Készítésében részt vett Mira Alečković, a Belgrádi Gimnázium hatodikos tanulója is.

A párt és a JKISZ hatására nőttön-nőtt az olyan fiatalok száma, akik marxista irodalmat olvastak, tanulmányoztak és terjesztették, de terjedt a fiatalok körében egyéb irodalom is, amely a munkásosztály harcáról és helyzetéről, a haladó erők harcáról hazánkban és a világban, Szovjet-Oroszországról, a Népfrontról, a spanyol polgárháborúról és hasonlókról szólt. A tiltott marxista és pártirodalom olvasása és terjesztése nem maradt minden esetben titokban. Ha felfedték az iskolai szervek, akkor a rendőrök számos középiskolás fiút és leányt meg is büntettek. Letartóztatták, vizsgálati fogságba helyezték, eltávolították az iskolából stb. Ilyen büntetést kapott Sulman Róza (Becserek, 1936), Lidija Aldan (Kikinda, 1936), Stanka Muncan (Versec, 1928), Olga Radišić (Versec, 1940), Olga Udicki és Bosán Magda (Kikinda, 1940), Milica Grujić (Újvidék, 1940), Nada Dimić és még három diáklány (Zemun, 1940).

A kommunisták különösen nagy hatást gyakoroltak a munkások művelődési, sport- és egyéb egyesületeinek tevékenységére. Ilyen volt az Abrašević Művelődési Egyesület és még néhány, amelyek Pancsován, Versecen, Zomborban, Szabadkán, Topolyán, Sremska Mitrovicán és Šiden működtek a háború előtti hónapokban. Több száz tag dolgozott aktívan ezekben az egyesületekben. Soraikban volt száz munkásnő, illetve értelmiségi nő, de több tucatnyi munkásnő más művelődési és egyéb munkásegységeknek volt aktív tagja, így az ifjúsági és munkáskönyvtáraknak. Közülük sokan tagjai voltak a pártnak, a JKISZ-nek, vagy a munkás-szakszervezeteknek. A lelkes munkásmatőrök és titkos párttagok közül kiemelkedtek: Olga Radišić, Lidija Aldan, Fotyko Manci, Jelisaveta Petrov Beba, Dragica Petrov, Zudravec Elza, Zudravec Mária, Zudravec Franciska, Mara Mandić, Magda Sulovec, Szabó Ida, Kizúr Etelka, Wohl Lola, Roth Rozália, Paál Magda, Székely Rozália, Ljubica Voglerski, Mica Orlović, Rosa Vilić Nada, Dzsaja Bella, a Mica, Nada és Mira Pajić nővérek. Több tucatnyi haladó szellemű fiatal lány és asszony aktív tagja volt drámai csoportoknak, az énekkaroknak és egyéb egyesületeknek, társulatoknak. Több munkásnő tagja volt például az újvidéki Radnik Művelődési Egyesületnek, vagy ahogy később nevezték ezt az egyesületet, a Marko Nešićnek, miután alapítója, Marko Nešić elhunyt. Ebben az egyesületben 1938-tól mind tevékenyebbek voltak az osztályharc hívei, elsősorban a kommunisták. Az egyesület vezetőségében 1939 márciusától kiemelkedő kommunisták és tapasztalt pártmunkások is helyet kaptak, mint pl. Jusuf Tulić, Kocsi Iván, Böhm Lili és Dušan Danilović.

Közvetlenül a háború kitörése előtt a legtöbb vajdasági nő a szakszerveze-

tekben tevékenykedett. Legtöbben az Egyesült Munkásszakszervezeteknek voltak tagjai. Ebben a szakszervezeti szövetségben Vajdaság területén tizenöt különböző szakegylet működött. A jelentősebbek közé az Építőipari Munkások Szövetsége, a Fafeldolgozó Munkások Szövetsége, a Fémipari Munkások Szövetsége, a Textil- és Lábbeliipari Munkások Szövetsége, a Magánalkalmazottak Szövetsége, a Bőripari Munkások Szövetsége és az Élelmiszer-ipari Munkások Szövetsége tartozott. Az Egyesült Munkásszakszervezetek keretében tevékenykedett a Jugoszláv Földmunkások Országos Szövetsége is. A szervezett szakszervezeti munkások száma igen változó volt, és jobbára az országban uralkodó gazdasági helyzettől és körülményektől (foglalkoztatottság, a munkások politikai szervezettsége és mobilitása, a sztrájkok kimenetele, a munkások és munkásnők helyzete) függött.

Így az egyesült szakszervezeteknek Vajdaságban, 1936-ban 6638 tagja volt, a nagy sztrájkhullám után pedig, 1937-ben a 12 szakszövetség összesen 15 794 tagot számlált.

1938 októberében az egyesült szakszervezeteknek Vajdaságban 3502 tagja, 1940 elején körülbelül 4500, néhány hónappal később, 1940 októberében 8000, az Egyesült Munkásszakszervezetek betiltásakor, 1940 decemberében pedig körülbelül 10 000 tagja volt, főleg az ipari és kézműipari munkások és munkásnők köréből. Amellett, hogy a munkásnők jelentősen kivették részüket az egyesült szakszervezetek által folytatott osztályharcból, közülük jó néhányan aktív tagjai voltak az egyes szakszövetségi alapszervezetek vezetőségének is, mint pl. Szabó Ida, Gerót Margit (Szabadka), Judita Alargić (ma Stambollic), Milica Bursać Beba, Vida Kaćanski (Újvidék), Zagorka Pušin (Zombor), Sulman Rózsa (Becskekerek), Rosa Vilić Nada (Sremska Mitrovica), Székely Iлона (Zenta), Ivanka Glavaški (Becse) és még sokan mások.

A Földmunkások Országos Szövetsége 1936-ban és 1937-ben számlált legtöbb tagot. A harmincas évek közepén így alakult a tagság létszáma:

1934.		1935.		1936.		1937.	
tagszám	szervezet	tagszám	szerv.	tagszám	szerv.	tagszám	szerv.
520	12	1683	26	23 734	211	30 000	265

Ami a mezőgazdasági munkásnőket illeti ők 1936-ban és 1937-ben képviselték magukat legnagyobb számban a szakszervezetben. Ezekben az években a földmunkások szakszervezetének 2000, illetve 3000 nőtagja volt. Később azonban a szociáldemokrata vezetőség destruktív hatására, az egyes szervezetek munkájának betiltásával gyengültek a szervezett mezőgazdasági munkásság sorai. Ezt részben kihasználta a rezsimhű Munkásszövetség, és a háború előtti években a mezőgazdasági munkásság egy részét saját tagságába toborozta.

A vajdasági dolgozó nők egy kisebb hányada a bank- és biztosító intézetek, a kereskedelmi és ipari hivatalnokok szövetségének volt tagja. Ez a szövetség 1935 és 1939 között az alábbi taglétszámmal rendelkezett:

1935.	1936.	1937.	1938.	1939.
361	404	556	611	857

A bank- és biztosító intézetek, a kereskedelmi és ipari hivatalnokok szövetségében is több tucatnyi nő tevékenykedett. Közülük kiemelkedett Laura Wohl Lola és Rácz Magda (Szabadka), Böhm Lívia Lili és Milena Brkić (Újvidék).

A legtöbb munkásnő a nyomdaipari munkások szakszervezetében tevékenykedett. A vajdasági nyomdáknál dolgozó mintegy 400 nőnek (1935 és 1940 között) a 20–30 százaléka aktív tagja volt a grafikai dolgozók országos szövetségének. Így például 1935-ben a 463 nyomdaipari munkás között 100 nő volt, a következő évben a nyomdaipari szakszervezetek 473 tagja között 121 nőtt tartottak számon, 1940-ben pedig 510 grafikai szakszervezeti tag közül 129 a nő. A háborút megelőző években több város vállalataiban a munkásnők egy részét a megreformált Munkás-hivatalnoki Országos Szakszervezet gyűjtötte soraiba. Így volt ez Pancsován, Becskerekén, Újvidéken, főleg a textilgyárakban és a pancsovai villanyégőgyárban.

Jelentéktelen azoknak a munkásnőknek a száma, akik nyomás hatására, a rezsimű országos szakszervezetbe tagosodtak. Ezek főleg a bácskai kendergyárakban dolgoztak, általában idénymunkásként, és napi 12 órás munkájukért nagyon gyengén fizették őket.

A már említett politikai-szakszervezeti legális és illegális szervezetek mellett, amelyekben számottevően tevékenykedtek nők is és kivették részük az osztályharcból, a forradalom előestéjén bizonyos szerepet játszott az ún. nőmozgalom is. Ezek főként önálló egyesületek voltak, amelyek a nők felvilágosításán és jogaik megvédésén dolgoztak. Munkájukat a Nőmozgalmak Szövetsége egyesítette az országban, tájékoztatási eszközük pedig a Ženski pokret (Nőmozgalom) nevű lap volt. 1939-től több kommunistá elvtársnő, illetve JKISZ-tag dolgozott a Žena danas (A nő ma) nevű folyóirat szerkesztőségében. A Nőmozgalmak Nemzetközi Szövetsége Londonban székel. A hazai nőmozgalmak munkáját a Belgrádban, Zágrádban, Ljubljánában és Újvidéken székelő központi egyesületek irányították. A vajdasági nőegyesületek szövetségének székhelye például Újvidéken volt és 1940. január 14-én ide helyezte át központját a szövetség belgrádi szervezete is.

A nőmozgalom szervezetei a párt kezdeményezésére alakultak meg: 1937. február 7-én Újvidéken, szeptember 26-án Zomborban, decemberben Verseceen, 1940-ig, amikor is a mozgalmat betiltották, az említettekén kívül más egyesületek is működtek, például Szabadkán, Kisačon és Siden 1938-tól, Zentán, Szenttamáson és Sremska Mitrovicán pedig 1939-től, míg Becskerekén és Kikindán 1940 elejétől. Ezeknek az egyesületeknek több mint 2000 nő volt a tagja. A legfejlettebb Újvidéken és Verseceen volt a mozgalom, ahol 1939 közepétől rendkívül eredményesen dolgoztak az ifjúsági alosztályok is. Néhány vajdasági elvtársnő az alosztály tagjaként, mint például Sonja Marinković, Dragica Petrov, Ljubica Odadžić, Papp Karijo Valéria és Jovanka Radaković Belgrádban tevékenykedett.

Meg kell azonban azt is említeni, hogy a nőmozgalmon belül tevékenykedett az ún. Jugoszláv Nőszövetség is, amely egyéb jellegű nőszervezeteket tömörített soraiba, főleg a tőkés és felsőbb társadalmi rétegekből. E szövetség kizárólag feminista és nacionalista jellegű volt. Így 1938-tól kezdve a Jugoszláv Nők Szövetsége keretében tevékenykedett: a Szerb Nők Jótékonyági Egylete: Újvidéken, Becksereken, Bela Crkván, Kikindán, Versecen, Ürögön, Sremska Kamenicán, Novo Seloban, Szabadkán, Rumán és Šiden, Zentán pedig a Szerb és Magyar Nők Jótékonyági Egylete.

Hasonló beállítottságú (szerb) női bizottságok tevékenykedtek még: Újvidéken, Alibunáron, Becksereken, Versecen, Gajon, Deliblátón, Eleméren, Izbišten, Jasenovón, Rumán, Zentán, Sremska Mitrovicán, Stara Pazován, Óbecsén, Starčevón, Topolyán, Uljmon, Čalmán, Krčedinban és Karlócán. Az említettek mellett Újvidéken működött még 1938-ban a Női Zeneegylet, a Haladó Nők Központi Egyesülete, az Orosz Jótékonyági Egyesület, a Posestrima Szerb Női Olvasóegylet, valamint az Orosz–szerb Jótékonyági Egylet.

Kikindán működött még a nők felvilágosítását, művelődését célzó egyesület, Rumán a Zsidó Jótékonyági Egylet, Dárdán a Baranyai Nővérek Társulata. A szlovák nők a kovačicai egyesületben szervezkedtek, Gložanban és Kisačon pedig hasonlóképpen a cseh nemzetiségű nők. Ezzel távolról sem merül ki a különféle nőegyletek száma. Újvidéken és Becksereken az egyetemi végzettségű nők társasága dolgozott, de említhetünk még néhány polgári jellegű egyesületet is, mint a Haladó Nők Központi Egyesülete, a Katolikus Nőtársulat, a Zsidó Nőtársulat, ezen kívül a román, zsidó, német, magyar és más nemzetiségű nők különféle egyletei. Ezekben a forradalmi demokratikus erők nemigen működtek közre, és jóformán semmilyen hatást sem gyakoroltak munkájukra. Ehelyett a haladó szellemű vajdasági nők inkább más szervezetekben dolgoztak, mint például a Vörös kereszt szervezeteiben, vagy a Nők Szabadság- és Békeligájában.

A nőmozgalom szervezeteinek többségében dolgoztak, közreműködtek olyan nők, akik szimpatizáltak a JKP-val, vagy éppenséggel tagjai voltak a pártnak, esetleg a jugoszláv ifjúkommunisták szövetségének, a munkásszakszervezeteknek. Versecen például a nőmozgalom ifjúsági alosztályában éppen a JKISZ-tagok vitték a vezető szerepet. Sonja Marinković Újvidéken tagja volt a nőmozgalom központi szervezete igazgató bizottságának, 1939-től pedig a központi szervezet titkára volt. Egy időben, mégpedig 1937–1938-ig, a nőmozgalom szervezetének titkára Újvidéken Milena Brkić volt, a munkásszakszervezetek aktivistája, a JKP későbbi tagja.

Versecen a nőmozgalomban a kommunisták voltak az irányadók, mégpedig Žarko Zrenjanin, a JKP Tartományi Bizottsága titkárának közvetlen hatására. Ebben a szervezetben Anđa Miličević, Žarko Zrenjanin testvérének aktivitása és munkája mellett, aki egyébként a pártnak is tagja volt és a nőmozgalom titkára, jelentős tevékenységet fejtett még ki a demokratikus beállítottságú Miluška Matejić tanítónő, Jelena Bokur építésmérnök, Frida Budisavljević háztartásbeli, a párt támogatója, Vera Brankov zrenjanini munkásnő, Virág Piroška tanítónő, Barbara Vrgorić munkásnő, Ana Brankov ápolónő és Marija

Đurić tanárnő. Ennek a szervezetnek megalakulásakor 312 tagja volt, 1940-ben pedig több mint 1000. A nőmozgalom ifjúsági szervezetében, amelynek 1940-ben mintegy 800 tagja volt, aktív tevékenységet fejtettek ki: Jelisaveta Petrov Beba joghallgató, Dragica Petrov egyetemista, Lukrecija Ankucić Neca egyetemista, Mila Matejić joghallgató, Kaća Matejić pedagógiai egyetemi hallgató, Olga Radišić és Koviljka Ivanović tanítóképzős növendékek, Ljubinka Zrenjanin hivatalnok, Malcika Jakšić ápolónő, Gergely Berta, Lengyel Ilonka, Jovanka Radaković tanárok, valamennyien a JKISZ, vagy a JKP tagjai.

Becskereken a nőmozgalom fő szervezője 1939–1940-ig Zora Krdžalić Zaga tanárnő volt, a JKP tagja, Emilija Kolarov, Vladimir Kolarov Koča, a JKP kiemelkedő vezetőségi tagjának édesanyja, továbbá Sulman Rózsa, a JKP tagja; Anica Županski, Ljubica Vukov háztartásbeli, Kovica Mihajlov háztartásbeli, mindketten elemérik, a JKP szimpatizánsai és közeli munkatársai, később a népfelszabadító háború és forradalom részvevői.

Kikindán a nőmozgalom szervezői között voltak: Olga Nadaški egyetemista, Slobodanka Acigan joghallgató, Rakila Marković tanítónő, Melanija Granfil háztartásbeli, Jovanka Lipanov Dada munkásnő, Lidija Aldan gimnáziumi tanuló, Fejős Klára orvostanhallgató.

Ljubica Banica, Ivanka Maglić, Jovanka Šarčarski, a zombori nőmozgalom vezetői mellett a szervezetben aktívan közreműködtek még Janja Kujundžić textilipari munkásnő, Tereza Masirević fodrásznő, Danica Račić varrónő, Paulina Jovičić háztartásbeli és Dragana Pavlović gimnáziumi tanár. A szervezetnek 1939-ben 152 tagja volt. További igen jelentős munkát végzett a szervezetben Kucsera Margit, a zombori pártszervezet kiemelkedő vezetőségi tagjának Kucsera Ferencnek a felesége, Vera Gucunja, a Belgrádi Orvostudományi Kar hallgatója, a JKISZ, majd a JKP tagja és Ripp Rózsa, szintén orvostanhallgató, a JKP tagja.

Sremska Mitrovicán Mileva Pajić varrónő, Živan Pajićnak, a város legrégebbi kommunistájának (1919-től volt tagja a pártnak) felesége révén jutott vezető szerephez a nőmozgalomban a JKP. Nem kevésbé volt azonban kisebb a szerepe Rosa Vilić Nadának, a város JKISZ vezetőségi tagjának és a JKISZ szerémségi kerületi bizottsága vezetőségi tagjának, Milena Mladenovićnak, a JKISZ kiemelkedő tagjának és Stanka Muncánnak, aki a párt utasítására jött Bánátból a JKISZ újonnan alakított szerémségi körzeti vezetőségébe.

A párt tevékenységének ezen a területén szinte szükségszerűen szembetalálta magát a különféle burzsoá áramlatokkal, amelyek a nőmozgalomban gyakran csak feminista pozícióról tevékenykedtek, tudatosan törekedve arra, hogy a mozgalomból kiszorítsanak minden osztályjellegű és szociális mozzanatot. A párt és a JKISZ konszolidációja után a kommunista nők úgymond betagosodtak ezekbe a szervezetekbe, megerősítették hatásukat, a befolyásukat s ezzel együtt fékeztek a burzsoá eszmék térhódítását a nőmozgalomban. Ezek után – különösen 1939-ben és 1940-ben – a nőmozgalom a haladó forradalmi erők befolyása alá került, minek révén most már nemcsak művelődési, oktatási és humanitárius akciókat szerveztek, hanem széles körű demokratikus tevékenységbe is kezdtek. Ez volt egyik legfőbb oka annak, hogy a rendszer

még 1940 elején betiltotta a nőmozgalom egyes szervezeteinek és ifjúsági alosztályainak munkáját (például Versecen), 1940 végén pedig az egész országban betiltották a nőmozgalmi szervezeteket.

A vajdasági nők részvétele a gazdasági és politikai harcban

A munkásság számbelileg is jelentős hányadaként a társadalmilag szervezett vajdasági nők elvtársaikkal együtt egyenrangúan részt vettek szinte valamennyi gazdasági, politikai és egyéb akcióban, amelyet a háborút megelőzően a kommunista párt, a munkásosztály, a haladó szellemű ifjúság és a forradalmi demokratikus erők szerveztek. A körülbelül 350 különböző megmozdulásban és sztrájkban, amit 1935-től 1941-ig szervezett a munkásosztály, az egyetemi és középiskolás ifjúság, kevés olyan volt, amelyből hiányoztak volna a nők.

Mivel azonban már 1935-ben, a nagy gazdasági válság után bekövetkezett ipari fellendülés idején csökkenni kezdtek a reálbérek, s mind többen maradtak munka nélkül, így a nők is 10 sztrájkban vettek részt, harcolva a törvényben lefektetett jogok tiszteletben tartásáért és a reálbérek csökkenésének megfékezéséért. Ekkor még kevés volt az olyan akció, amelyben a munkásság a nominálbérek növelésének követelését fel merete volna vetni. Az említett évben a szabadkai Harisnyagyár dolgozói sztrájkoltak. Ebben a hosszú és kimerítő küzdelemben, amely 1935. július 9-étől szeptember 9-éig tartott 180 sztrájkoló vett részt, többségük nő. A munkások a munkabér megtartásáért harcoltak, illetve a gyár vezetőségének döntése ellen, hogy 25 százalékkal csökkentse a béreket. Becskerekén az asztalosok sztrájkjában, 1935. november 22-étől 1936. január 13-áig 160 munkás és 30 munkásnő vett részt. A nők részt vesznek a becskereki téglagyári munkások egyik sztrájkjában, a cservenkai szövőgyár dolgozóinak sztrájkjában, Rumában, Újvidéken, a zentai harisnyagyár sztrájkjában, a Pancsova melletti Jabuka spirituszgyári sztrájkban, de egyéb gazdasági-politikai akciókban is. A rendelkezésünkre álló adatok szerint Vajdaságban 1935-ben körülbelül 400 nő vett részt a sztrájk- és bérmozgalmakban.

A Munkaügyi Felügyelőség hivatalos, de nem teljes adatai szerint 1936-ban 36 sztrájk volt Vajdaságban. Ezek közül 55 járt teljes, 6 pedig felemás sikerrel, míg 18 sikertelenül végződött. A sztrájkok összesen 2062 munkaadót érintettek és 839 napig tartottak. Több mint húszezer munkás vett bennük részt, közülük 15 751 férfi és 4385 munkásnő. Itt nem vettük számításba a mezőgazdasági munkások által folytatott sztrájkokat. Ezekből 1936-ban több tucatnyi volt, többségüket a Földmunkások Országos Szakszervezeti Szövetsége, vagy a párt szervezte. Az ilyen megmozdulások pontos száma nem határozható meg, mert jó néhányról közülük a hatóságok nem vettek tudomást és a sajtó sem foglalkozott velük. Svetozar Marković Toza, az első vajdasági faluszociológus az idő tájt feljegyezte, hogy 1936-ban a mezőgazdasági munkások „száz helyütt” szerveztek sztrájkot. A mi kutatási eredményeink (levéltári adatok, újságcikkek, visszaemlékezések) alapján megállapítható, hogy 1936-ban a mezőgazdasági bér munkások 48 sztrájkot szerveztek, ezekben 30 000 munkás vett részt összesen, közöttük volt körülbelül 8000 nő is.

A két világháború között 1936-ban zajlott le a legtöbb sztrájk a Jugoszláv Királyságban. Ez az év az ország gazdasági fellendülésének éve volt, nőtt a foglalkoztatottak száma és maximális volt a szakszervezeti szervezkedés, minek folytán a munkásosztály jelentős eredményeket ért el gazdasági és politikai célkitűzéseinek megvalósításában. Az offenzív akciókban, bérmozgalmakban és sztrájkokban mintegy 50 ezer munkás vett részt. Több mint egyötödük, illetve 12 000 közülük nő volt. A sikeres akciók révén a Munkásbiztosítás Központi Hivatalának adatai szerint a munkásság kiharcolta a nominálbérek 16,57 dinárról (amennyit a sztrájkhullám előtt kaptak) 21,67 dinárra történő növelését.

Offenzív gazdasági harc révén 1936-ban a vajdasági munkásság jelentős eredményeket ért el. A napszám átlag 5 és 30 százalékkal lett nagyobb. Sajnos, a következő évben valamennyi árucikk ára nőtt, egyeseké 30 százalékkal is, s így az 1936. évi sztrájkok eredménye gyakorlatilag teljesen értékét veszítette. A munkásosztály ismét bérmozgalmakba kezdett. Az 1937. február 13-án hozott minimális bértörvény ugyanis meghatározta, hogy a minimális órabér nem lehet két dinárnál kevesebb, de ezt a munkások már egy évvel korábban kiharcolták, s így a rendelet semmilyen bérvédelmet sem szavatolt már. Ellenkezőleg, a törvény számos olyan rendelkezést léptetett életbe, amelyek a munkásság különben is nehéz helyzetét tovább súlyosbították. Ilyen volt egyebek között a döntőbíráskodás a munkások és munkaadók között támadt nézeteltérések esetén. Például a munkások csak azután léphettek sztrájkba, miután a hatalmi szervek képviselőinek jelenlétében háromszor megpróbáltak munkaadóikkal kiegyezni, de ez nem sikerült. Sztrájkot azonban így is csak akkor tarthattak, ha a munkások kétharmada rászavazott. Ez igencsak megnehezítette a munkásság helyzetének javítását szorgalmazó mozgalmak szervezését. Más szóval ez nem a minimális, hanem a maximális bérekről szóló rendelet volt. Korlátozta a munkások gazdasági jellegű akcióit és részben a sztrájkot mint a munkásosztály helyzetének javítását elősegítő módszert is tiltotta. Éppen ezért mondta ezekről a megmozdulásokról annak idején Tito elvtárs, hogy „ezek a sztrájkok igen jellegzetesek. Kifejezik a munkástömegek forradalmi harci hangulatát”. Különösen ha tekintetbe vesszük, hogy mindez abban az időben történt, amikor a rendszer fokozta a párt elleni megtorló akcióit, felgöngyölítette a JKP Vajdasági Bizottságának vezetőségét és más szervezetek vezetőségét, tömegessé váltak a letartóztatások (1936 végén). A következő év elején 56 kommunista és ifjúkommunista vezetőt állítottak bíróság elé, és jórészt ennek következménye, hogy 1937-ben a korábbi évhez viszonyítva sokkal kevesebb sztrájkot szerveztek nemcsak Vajdaságban, hanem az országban is.

A Duna Bánság Munkaügyi Felügyelőségének adatai szerint 1937-ben Vajdaságban 50 sztrájkot szerveztek, főleg ipari és kézműipari munkások mintegy 4160 résztvevővel. A sztrájkok többségében a munkások is aktívan részt vettek. Svetozar Marković Toza szerint ezek mellett a mezőgazdasági proletariátus is szervezett abban az évben körülbelül ugyanennyi sztrájkot. Mivel ezek java részéről nem maradt fenn levéltári adat, de a polgári és a munkássajtó sem írt róluk, mi eddig mindössze tíz mezőgazdasági sztrájk megtartására vonatkozó adatokat találtunk.

Áprilisban Szabadán sikerrel fejezte be a sztrájkját több ezer munkás és munkásnő, 1937 júliusában pedig 104 sztrájkoló érte el célját. Májusban és júliusban Stanišić mezőgazdasági proletárjai két sikeres sztrájkot is tartottak, de sztrájkoltak ezenkívül az újverbászi, a zentai és a ridicai agrárproletárok is. Pecellón 1937 júliusában 1500, ugyanebben az évben Becskerekén körülbelül 700 agrárproletár, aratómunkás sztrájkolt. Sztrájk és bérkövetelés volt abban az évben még Melencén, Csesztereken, Ilokon, Krčedinben, Adán és Moholon.

A rendelkezésünkre álló adatok szerint 1937-ben csaknem 15 000 gyári és mezőgazdasági munkás, valamint iparos vett részt a sztrájkokban. A sztrájkolók között több mint 3000, főként textilipari és mezőgazdasági munkásnő volt. A megmozdulások a nominálbérek 15–20 százalékos emelését célozták, és sikerrel is jártak.

Az 1937 végén kezdődő és az 1938. évben tetéző gazdasági világválság érzékenyen érintette a Jugoszláv Királyságot is: hirtelen megnőtt a munkanélküliek száma, így a vajdaságiaké is. Számptalan kedvezőtlen tényező – a szakszervezetek és a politikai szervezetek betiltása, a Munkáskamara szerepének megváltozása, mivel a Jugoszláv Munkásszövetséghez csatolták; néhány ezer mezőgazdasági munkás Németországból való hazatérése – játszott közre abban, hogy érezhetően gyengült a munkástömegek harci készsége, s nemhogy újabb harci sikereket arattak volna, de a korábbi vívmányaikat is képtelenek voltak megtartani.

A Munkaügyi Felügyelőség 1938. évi adatai szerint ebben az esztendőben Vajdaságban 307 munkáltatónál 2319-en dolgoztak, s az iparosok és gyári munkások 33 sztrájkot szerveztek. A munkásmegmozdulásokban átlag 20 százalékos béremelést értek el. Sajnos, a Munkaügyi Felügyelőség nem vezetett nyilvántartást ezekről a bérmozgalmakról; nem tartotta fontosnak pl. a szenttamási, a melencei és a csantavéri mezőgazdasági munkások sztrájkját, amelyeknek 1500 részvevője volt. A szabadkai, becskerekai és újvidéki biztosító intézeti hivatalnokok 1938 júliusában szervezett sztrájkját úgyszintén elenyészőnek tekintette.

A Munkaügyi Felügyelőségnek a sztrájkok tendenciózus mellőzését célzó törekvését ékesen igazolják a következők: 1938 folyamán Vajdaságban csupán az építőipari munkások 11 sztrájkot (2160 részvevővel) és 11 bérmozgalmat (2000 részvevővel) szerveztek. Az ácsok 4 sztrájkban (345 sztrájkoló) és 8 bérmozgalmában (1062 sztrájkoló), a textilipari munkások pedig 5 sztrájkban 193 részvevő) fejezték ki elégedetlenségüket.

A felsorolt adatokból kitűnik, hogy az 1938. évi bér- és sztrájkmozgalmakban jóval nagyobb számú munkás vett részt, mint ahányról a Munkaügyi Felügyelőség említést tesz. 1938-ban csaknem 8000-en vettek részt a sztrájk- és bérmozgalmakban, s így a munkásnők száma is legalább 1500–2000-re tehető.

1939-ben, a nemzetközi helyzet elmérgesedésével és a II. világháború kitérőével tovább rosszabbodik a jugoszláv munkásosztály helyzete is; az egymást érő katonai gyakorlatokkal és a szüntelen termelés-csökkenéssel állandóan nő a munkanélküliek száma; a gyülekezési tilalommal és az erősödő

terrorral a munkásosztály gazdasági ténykedése is a minimálisra csökken. 1939-ben Vajdaságban csak mindössze 9 kisebb sztrájkról tudunk, s ezt sem mind a Jugoszláv Munkásszövetség szervezi. A 952 sztrájkoló közül 534-en nők voltak. A bácskai kendergyári munkásnők megmozdulásai pl. rendszerint a szakszervezetek előkészítése nélkül zajlottak le, s így jobbra csak ösztönösök voltak, s nem is érték el, csak esetleg minimális béremelést.

1940 februárjában a Jugoszláv Királyságban hatályba lép a drágulást és spekulációt fékező árellenőrzési rendelet, majd később a Dunai Bánság minimális béreinek szabályozási rendelete (amelyet még 1939. XII. 15-én hoztak meg), szeptember 23-án pedig a minimális bérek emelési rendelete, ám mindezek vajmi keveset változtatnak és javítanak az elszegényedett néptömegek és a munkásosztály helyzetén. Az országot már a fasiszmus réme árnyékolja be, gomba módra szaporodnak a fasiszta szervezetek, terjed a fasiszta propaganda, s egyre jobban erősödik az ötödik hadoszlop bomlasztó tevékenysége. Egyes vállalatok csökkentik, mások pedig teljesen beszüntetik a termelést. Az országban nemcsak az alapvető élelmiszerek (búza és kenyér) tűnnek el, de hiányt szenved a lakosság szinte minden közszükségleti cikkben is. Egyes vidékeken éhínség üti fel a fejét. 1940 végén különleges miniszteri rendelettel szabályozzák, hogy az országban csak az ún. népi kenyér árusítható, amelynek 60 százaléka búzaliszt, 40 százaléka pedig kukoricaliszt. Csak-hogy a fasiszta országokba történő búzakivitel miatt itthon már olyan kevés kenyérgabona maradt, hogy a kenyeret fordított arányban (60 százalék kukorica és 40% búza) sütötték, méghozzá 5 dináros áron (korábban csak 4 dinár volt!). bizonyos árucikkeket pedig, mint pl. a petróleumot csak korlátozott mennyiségben, jegyre osztották.

A kormány – hogy legalább morzsákat juttasson a szegényeknek és munkásoknak – Vajdaság valamennyi településén akcióbizottságot alakított a téli segély gyűjtésére és elosztására, a Szociálpolitikai és Népegészségügyi Minisztérium pedig a Dunai Bánság szegény sorsú gyermekeinek 100 000 dinárt adott. Ez és a hasonló intézkedések, mint pl. az ármaximálás – természetesen a kapitalista spekuláció elnézésével – voltaképpen csak porhintés volt a munkások és tömegek szemébe, hogy visszafojtsák az osztályharc kiéleződését.

1939 nyarától, a II. világháború kitörésétől 1940 nyaráig az élelmiszercikkek olyan rohamosan drágultak, hogy a bérek csak a felére csökkentek. A drágaságot illetően a Jugoszláv Királyság világviszonylatban a harmadik helyen állt. Ez persze hihetetlen nyomort szült, s a munkásosztályt olyan kilátástalan helyzetbe sodorta, hogy kénytelen volt sztrájkokhoz és béremelési követelésekhez folyamodni, drágaság- és háborúellenes tüntetéseket szervezni, a békéért, a kenyérért és szabadságért küzdeni. Ezekről remélte sanyarú sorsának a javulását. 1940-ben és 1941 első három havában pl. a vajdasági iparosok és gyári munkások 49 sztrájkot szerveztek, 8000-rel több részvevővel. 27 sztrájkban 2500 munkásnő vett részt. A sztrájkok szervezője jobbra a JKP és az osztályharcos szakszervezetek voltak. Az 1940 tavaszán és nyarán, Sremska Mitrovicán szervezett ácssztrájkban (550 részvevővel), az 1940 december derekán megkezdett, s 1941 januárjában kegyetlenül és brutálisan

elfojtott mintegy 1200 textilipari munkás újvidéki sztrájkjában, valamint a december 11-i Sremska Mitrovica-i drágaság elleni munkástüntetésekben (600 tüntetővel) már magas osztályöntudatról, kitartásról és ádáz harciasságról tettek tanúságot a munkások.

1940 végén a JKISZ és a JKP négy középiskolás sztrájkot is szervezett. December derekán, Újvidéken sikerrel járt a Műszaki Középiskola azon 120 diákjának a sztrájkja, akik a Tehničar diákszervezet feloszlata, valamint az iskola egészségtelen munkakörülményei miatt tüntettek. A szolidaritási, segélygyűjtési diákakciókban jelentős szerepet játszottak a diáklányok is. Ezzel a sztrájkjal párhuzamosan az újvidéki tanítóképző konviktusának 80 lakója kétnapos éhségsztrájkba kezdett, jobb életkörülményeket (jobb élelmet és lakáskörülményeket) követelve. Ugyancsak a JKISZ és a JKP irányításával lendült sztrájkba a Sremska Mitrovica-i gimnázium két osztálya és a titeli inasiskola is.

A munkásosztály és a széles néptömegek helyzetének állandó rosszabbodása, a társadalmi-gazdasági viszonyok kiéleződése, a politikai helyzet elmérgesedése a háború és a forradalom előestéjén kedvező feltételeket teremtettek a szubjektív erők – a JKP és a JKISZ – tevékenységéhez: a munkásosztály és a falusi nincstelenek, az egyetemista- és diáktüntetőik elégedetlenségét politikai töltettel telítettek, majd a hazaszerető, antifasiszta és haladó erőket a forradalmi demokratikus mozgalom zászlaja alá toborozták.

1939 végén és 1940 elején a vajdasági nők egyik legsikeresebb és legtömegeesebb politikai akciója volt az általános választójogért indított megmozdulás. Ezzel kapcsolatosan a Nőmozgalmak Szövetségének belgrádi igazgató bizottsága bizonyos határozatokat is hozott 1939 májusában, csak hogy a II. világháború kitörésével ez most ismét aktuálissá vált. Ebben a tevékenységben jelentős szerepet kapott a Žena danas című folyóirat. A lap valamennyi nőt felhívott, hogy lépjenek akcióba, és gyűléseken követeljük, hogy a Népszkupstina törvénnyel adja meg a nők választójogát. Az akcióhoz való csatlakozás indítékait ékesen igazolja az a válasz, amelyet a nőmozgalom verseci igazgató bizottsága (a JKISZ és a JKP tagjainak közreműködésével) továbbított a Nőmozgalmak Szövetsége belgrádi igazgató bizottságának: „A kérdést illetően, hogy megtartsuk-e összeövetelünket a májusi gyűlés határozata értelmében, szerény véleményünk a következő: a nemzetközi nőmozgalom történetéből az tűnik ki, hogy a nők még egyetlenegy országban sem ajándék, vagy a kormány – bármily demokratikus volt is az – jobb belátása folytán nyerték el polgári jogait és egyenjogúságaikat. A mai demokratikus kormányok is csak olyan mértékben szélesítik ki a politikai és szabadságjogokat, amennyire aktívak is kiérdemlik az azt követelő társadalmi rendek. Ennyi mozgalmi tapasztalattal már egyetlen kormányban sem bízhatunk rendületlenül mindaddig, amíg nem garantálja alapvető polgári-demokratikus jogainkat. Ezért nem ülhetünk ölbe tett kézzel abban a döntő pillanatban, amikor azoknak a fontos politikai társadalmi törvényeknek a meghozataláról van szó, amelyek hátrányosan szabályozhatják követeléseinket.”

1939 októberében Versecről ezzel kapcsolatban még egy levelet küldtek. Ebben megemlítik, hogy a Žena danas folyóirat felhívása kedvező visszhangra

talált, és hogy nagyarányú aláírásgyűjtésbe kezdtek egy általános gyűlés megtartása végett: „Kibővített bizottságunk egybehangzó véleménye, hogy jelenleg is egységes akciót kell indítani a választójog kiharcolásáért. A választási törvény megváltoztatását szorgalmazzuk, hisz a kormányba most olyanok is bekerültek, akik nyíltan egyenjogúságot ígértek a nőknek. Manapság ugyanis éppen nagy szükség van arra, hogy a nők, az anyák és nővérek közvetlenül döntsenek a háború és béke kérdéséről.”

Ehhez az akcióhoz nemcsak a tartományi, de az országos nőmozgalom valamennyi szervezete is felzárkózott, s némi ingadozás után a Nőmozgalmak Szövetségének igazgató bizottsága is eleget tett a Žena danas felhívásának, azzal a megjegyzéssel, hogy az akcióba – a sajtóságos körülmények figyelembevételével – valamennyi haladó szellemű nőszervezetet bevonnak. Így az 1939 végén és 1940 elején megtartott gyűléseken – melyeken a nők társadalmigazdasági helyzetét ismertették, s jóváhagyták a kormánynak továbbítandó rezolúciót – elhangzottakat a haladó szellemű és munkássajtó is publikálta. Ilyen gyűlést több tartományi városban is tartottak: 1939. október 30-án Szenttamáson, november 4-én Újvidéken, november 12-én Versecen, november 18-án Zomborban, november 19-én Zentán, december 10-én Becskereken, december 17-én Szabadkán, 1940. január 3-án Sremska Mitrovicán, 18-án és 25-én pedig Kikindán.

A gyűlések nagy részét a JKISZ és a JKP szervezte. A verseci, az újvidéki és a becskereki gyűlésen többek között beszédet mondott Sonja Marinković, Jelisiveta Petrov Beba, Olga Radišić, Anda Miličević, Zaga Krdžalić, Sulman Rózsa. Sokhelyütt azonban a pártnak a témával kapcsolatos álláspontját a haladó szellemű munkásnők, háziasszonyok és egyetemi hallgatók ismertették.

Ezek a gyűléseken a pártnak azt az állásfoglalását sem hallgatták el, miszerint a nők választójogáért folyó küzdelem szorosán összefügg a munkásmozgalmi harccal. A Sremska Mitrovica-i gyűlésen pl. egy munkásnő a következőket mondta: „A munkásosztály az egyetlen osztály, amely a nőt egyenjogúnak tekinti a férfival, ezért a mi követeléseinket is a munkásosztály összkövetelése közé soroljuk. Valamennyi munkásnőnek azt javasoljuk, hogy elvtársaikkal együtt csatlakozzanak a szakszervezetekhez és ezeken keresztül, közösen küzdjenek a nők politikai jogainak elnyeréséért.”

A felsorolt gyűléseken nagyon hasonló határozatok és nyilatkozatok születtek. A becskereki gyűlés pl. a következő határozattal zárult:

„1. Cáfolhatatlan tény, hogy a nők a gazdasági élet minden ágában jelen vannak. Ezért minden olyan kísérlet, amely részvételük megakadályozását vagy korlátozását célozza, maradi, és nemcsak a nőkre, de az egész társadalomra nézve is veszélyes. A nők egyenlőtlenségének felszámolását, azonos munkáért azonos béreket, valamint munka- és anyavédelmet követelünk. A nők tömeges részvételével a gazdasági életben, anyaként és munkásként betöltött társadalmi szerepük polgári és politikai jogaik mielőbbi elnyerését sürgeti.

2. Az egyenjogúsághoz vezető első lépés a minden nőre kiterjedő választójog volna valamennyi törvényhozási és öngazgatási testület előtt. Semmilyen nyomós okot és érvet sem fogadunk el a nőknek a politikai életből való kirekesztésére, mert a munkásnőknek és anyáknak igenis beleszólást kell kapniuk az egész nemzetet érintő kérdések megoldásába (...).

A jelenlegi kormánytól (...) az ország demokratizálására tett ígéreteinek betartását követeljük. Magától értetődik, hogy ebbe a nők választójoga is beletartozik, hisz a nemzet felét a nők képezik. Ezért az új választási törvényben azt követeljük a Népszkupstinától, hogy minden nő kapjon általános és passzív szavazati jogot a titkos és nyílt szavazásokon.”

Az általános választójogért folyó küzdelemben és az ezzel kapcsolatos 1939. évi politikai gyűléseken országszerte aláírást is gyűjtöttek, valamint levelezőlapokat írtak, melyeket egy bizonyos napon egy bizonyos területről, a kormányelnöknek továbbítottak. 1939. XII. 2-án pl. Vajdaság húsz városából és településéről (Újvidék, Szabadka, Zenta, Szenttamás, Žablja, Kisač, Gornji Kovilj, Kucora, Zombor, Kishegyes, Becskerek, Kikinda, Versec, Sremska Mitrovica, Stara Pazova, Ruma, Grabovci, Šušek, Sremski Karlovci, Lačarak, Šašinci) mintegy 2500 ilyen levelezőlapot indítottak útnak a kormányelnök címére. Tíz vajdasági településen pedig csaknem 5000 aláírással látták el azokat a memorandumokat, amelyek a kormányelnöktől ugyancsak az általános választójognak a nőkre való kiterjesztését követelték. Sajnos, ezek az aránylag jól szervezett akciók nem sok sikerrel jártak. Pártunk ugyanis a női emancipáció marxista problematikáját az egész munkásosztály és társadalom felszabadításával azonosította. Ezért is kapcsolta be a JKP tagjainak egy részét a nőmozgalomba, hogy ezzel is erősítse befolyását, s hogy szociális és nemzeti hovatartozásra való tekintet nélkül minél több nőt csoportosítson a saját platformja köré. Így azután érthető, hogy a vajdasági nők szép számban és vállvetve harcoltak bajtársaikkal a JKISZ és a JKP szervezete politikai és egyéb akciókban.

Vajdaságban a nők nagy számban vettek részt az Egységes Munkáspártok 1935. és 1936. évi gyűlésein, a Dolgozó Nép Pártjának 1938. és 1939. évi összejövetelein, a haladó szellemű ifjúsági gyülekezetein, a szakszervezetek művelődési rendezvényein és politikai akcióiban, valamint a párt és a JKISZ helyi, körzeti és tartományi konferenciáin. A JKISZ 1940. évi V. tartományi konferenciáját (Becskerek), valamint a JKP VI. tartományi értekezletét (Sremska Kamenica közelében) ugyancsak női részvétellel tartják meg. A JKISZ V. tartományi konferenciáján a 30 vajdasági delegátus között volt Jelisaveta Petrov Beba, Sonja Marinković, Olga Radišić, Stanka Munčan, Lidija Aldan, Rosa Vilic Nada, a JKP VI. tartományi értekezletén pedig Gordana Ivačković, Sonja Marinković és Judita Alargić. Mindkét értekezlet történelmi jelentőségű volt, mivel a JKP és a JKISZ konszolidálódása és felújítása, figyelemre méltó szervezési és politikai sikerek idején tartották őket. Ezen a két tartományi értekezleten a JKP és a JKISZ a megtett út és a szerzett tapasztalatok alapján reálisan fölmérte társadalmi-politikai viszonyainkat és a rendkívül bonyolult nemzetközi körülmények között meghatározta fejlődési távlatunkat is. Felbecsülte a fasiszta és háborús veszélyt, s ezzel kapcsolatban kijelölte a soron levő pártfeladatokat. A két értekezlet tehát egyrészt a tartományi JKP és JKISZ harci szemléje, másrészt pedig a küszöbönálló tevékenységre való felkészülés volt.

A JKISZ V. tartományi értekezletén megválasztották az ifjúsági szövetség új tartományi bizottságát, melynek tagjai: Borislav Petrov Braca, Đorđe

Zličić, Stevan Čalenic, Milorad Pavlović, Johan Mike, Proka Sredojev, Kamenko Gagrčin, Sava Đisalov, Jelisaveta Petrov Beba és mások voltak. A JKP új tartományi bizottságába pedig a következő kommunisták kerültek be: Žarko Zrenjanin, Jusuf Tulić, Svetozar Marković Toza, Radivoj Ćirpanov, Branko Bajić, Szervó Mihály, Mayer Ottmár, Kis Ernő, Ivan Vioglavín, Aćim Grulović, Slavko Muncán Sava, Stevica Jovanović, Đorđe Zličić Ciga, Gordana Ivačković és Sonja Marinković. A JKP V. országos értekezletére Ž. Zrenjanint, Jusuf Tulićot, Radivoj Ćirpanovot, Szervó Mihályt, Aćim Grulovićot, Lazar Plavšićot és Gordana Ivačkovićot delegálták.

A háború és a forradalom küszöbén nagyszámú vajdasági nő munkálkodott a Népi Front antifasiszta platformjának valóra váltásán, a munkás-paraszt egység, valamint a forradalmi mozgalom kiépítésén. Jelentős szerepet töltött be pl. a Vöröskeresztben, illetve 1940 nyarától a Népi Segélyben – a JKISZ- és a párttagoktól, a közeli munkatársaktól és a párt szimpatizánsaitól való segély gyűjtésében. A segélyt a fehérterror és a reakció áldozatainak, a bebörtönzött elvtársaknak és elvtársnőknek, illetve munka nélkül maradt családtagjaiknak, a JKP politikai és propagandamunkájához gyűjtötték. A spanyol polgárháború idején (1936–1939) a vajdasági nők kivették részüket a spanyol néppel vállalt szolidaritási akcióból is. A spanyol polgárháborúban ugyanis 1700 jugoszláv harcos, s mintegy 20 nő küzdött, közöttük négy vajdasági is: Révész Basch Mária, Marija Šneman, Szende Kornélia – Popovićné és Kucsera Teréz.

A vajdasági falvakban és városokban orosz-lánrész jutott a nőknek a fehérterror elleni röpcédulák és brosúrák terjesztéséből. Ezekben a koncentrációs táborok felszámolását és az államvédelmi törvény értelmében bebörtönzött politikai foglyok szabadon bocsátását követelték. 1940-ben és 1941 elején a vajdasági nők élénk tevékenységet fejtettek ki a spanyol polgárháborúban részt vett jugoszláv önkéntesek megsegítése érdekében, illetve azoknak a röpcéduláknak a terjesztésében, melyekben a kormánytól azt követelték, hogy engedélyezze a volt spanyol harcosoknak a spanyol és francia katonai táborokból való hazatérését. A vajdasági nők jelentősebb politikai ténykedése között tartjuk még számon a következőket is: 1938 – a JKP felhívásának ismertetése az Anschluss, illetve Ausztria bekebelezése kapcsán; 1939 – röpiratterjesztés Csehszlovákia megszállása, majd a II. világháború kitörése (1939 szeptembere) miatt; röpcédula-továbbítás 1940. május elseje kapcsán; 1940 nyara – a vajdasági szovjetbarátok felhívásának ismertetése. Hosszúra nyúlna a felsorolás, ha mindent bele kívánnánk foglalni, amit ezekben a mozgalmas években – a JKP KB-ának és a JKP TB-ának, illetve a Dolgozó Nép Pártjának és az Egyesület Munkásszakszervezetek utasítására – elvégeztek és megtettek a vajdasági nők.

A szakszervezetek (nyomdaipari dolgozók szakszervezete; kereskedelmi, ipari és banktisztviselők szövétsége; vendéglátóipari dolgozók szakszervezete; a munkásalkalmazottak általános szakszervezete) helyi, körzeti konferenciáinak és egyéb összejöveteleinek a szervezői között is ott találjuk a vajdasági nőket.

A forradalmi erők Vajdaság- és országszerte rendezett tiltakozó gyűlésein, a fasiszta- és háborúellenes megmozdulásokban, az embertelen belpolitikai és a jugoszláv kormány profasiszta külpolitikája, az éhínség és drágaság, a helyi hatóságok önkényeskedése miatt szervezett tüntetésekből mindig és mindenütt vállalva harcoltak a férfiakkal a vajdasági nők is. Nemcsak szűkebb pátriánkban, de az ország más részein is, különösen pedig Belgrádban a JKISZ és a JKP, a haladó szellemű ifjúság és az egyetemisták, valamint az osztályharcos szakszervezetek valamennyi megmozdulásában élén jártak a vajdasági nők is. Ezekben az akciókban, a csendőrökkel és a rendőrökkel való összetűzések során leányaink egy részét le is tartóztatták, bebörtönözték és megkínózták. Bosa Milićević pl. bele is halt az 1939. XII. 14-i belgrádi tüntetésekből elszenvedett sérüléseibe. Az elkeseredés ekkor már olyan magasra csapott, hogy Bosa Milićević (Žednik) 1940. II. 21-i temetése is rezsimellenes tüntetéssé vált.

A vajdasági egyetemi hallgatónők az egyetemi önkormányzat elfojtása ellen szervezett belgrádi sztrájkjából sem hiányoztak, de ott voltak a rendőrséggel való összetűzésben akkor is, amikor az 1936 áprilisában, az 1938 májusában és az 1939 decemberében lezajlott egyetemista tüntetések során elesett kártársaik emlékét idézték. A Szabadkai Jogi Fakultás hallgatóinak a belgrádi egyetemistákkal vállalt szolidaritási tüntetése úgyszintén a lányok hozzájárulásával ment végbe.

1939 márciusában, a csehszlovák menekültekkel vállalt szolidaritási akcióban is ott buzgólkodtak a vajdasági antifasiszta nők. Ahol ugyanis megállt a menekülteket szállító vonat, ott szinte mindenütt (Kikinda, Szabadka, Versec, Zombor stb.) szolidaritási gyűlést tartottak.

Az ifjúság 1939. VIII. 15–31. tartó, a JKP és a JKISZ szervezete első táborozásán (Fruška Gora – Čerević), majd a haladó szellemű vajdasági fiatalok 1940. VII. 21–VIII. 10. tartó második táborozásán (Fruška Gora – Testera) szintén sok, a párttal és az ifjúsági szövetséggel rokonszenvező leány volt. A táborozás elsődleges célja az ifjúkommunisták eszmei-politikai képzése volt. A táborozáson részvevő 240 fiatal között voltak pl: Sonja Marinković, Sulman Rózsa, Stanka Munčan, Lidija Aldan, Stojanka Arsenov, Jovanka Lipovanov, Slobodanka Acigan, Olga Udicki, Fejős Klára, Rosa Vilić Nada, Vera Pavlović, Anka Dubajić, Bosán Magdá, Nata Džigurski, Marija Andrić és mások.

A szakszervezetekbe tömörült munkásnők nagy része különböző szakszervezeti és egyéb tanfolyamokat végzett, a szakszervezeti mozgókönyvtárakban (1937–1938) s egyebütt fejtett ki tevékenységet.

Hazánknak a fasiszta megszállást megelőzően leányaink és asszonyaink egy része elsősegélynyújtási és ápolói tanfolyamra járt, Róth Rozáliát pedig a párt a Szovjetunióba küldte, a nyugati nemzeti kisebbségek kétéves kommunista egyetemére. A szabadkai Nagyné, György Mária a párt megbízásából 1935–1936-ban speciális női tanfolyamon vett részt Moszkvában.

Közvetlenül a Jugoszláv Királyság fasiszta megszállása előtt tehát sokoldalú szervezési, politikai, szakszervezeti, művelődési és egyéb tevékenységet fejtettek már ki a vajdasági nők. Erre épült azután az eszmei-politikai képzésük, amelyben nemzeti hovatartozástól függetlenül, egyaránt részesülhettek mind a munkásnők, mind pedig a diáklányok.

1941 tavaszán a JKP és a JKISZ vajdasági tagságában 350 nő volt, a szak-szervezeti és ifjúsági mozgalmon, valamint a nőszervezeteken keresztül azonban több ezer nő fejtett ki tartományunkban politikai ténykedést. Sokoldalú társadalmi aktivitásukkal tehát valamennyi fontos társadalmi feladatra több ezer haladó szellemű, demokratikus és antifasiszta érzelmű polgárt mozgósítottak, ami azután figyelemre méltó eredménnyel járt a széles néptömegek politikai aktivitását illetően is. Ez pedig nemcsak 1941 márciusában, de hazánk népeinek és nemzetiségeinek későbbi, sorsdöntő pillanataiban is jelentős szerepet játszott.